

TÓTH Zsombor

Márton Gyula két kiadatlan levele Hopp Lajoshoz (forrásközlés)

Az MTA BTK Irodalomtudományi Intézetének Archívuma őrzi Hopp Lajos irodalomtörténész hagyatékát.¹ Noha Hopp Lajos a lengyel–magyar kapcsolatok, a kora újkori, főként a II. Rákóczi Ferenc köré szerveződő politikai emigráció irodalomtörténetének volt nemzetközi szinten jegyzett kutatója, mégis elsősorban a Mikes-életmű szakértőjeként vonult be a szűkebb szakmai közösségi emlékezetbe.² Az MTA BTK ITI Archívumába került Hopp-hagyaték ennek a gazdag életútnak és impozáns szakmai pályának a személyes és hivatalos dokumentumait őrítze meg. Kutatásaim során,³ mely főként Hopp Lajosnak a Mikes Kelemenhez kapcsolódó erdélyi kutatásaira összpontosít, Márton Gyula nyelvészprofesszor két kiadatlan autográf levelére bukkantam. Sajnos Hopp Lajos válaszlevelei nem maradtak fenn, és a két levél között is 6 év telt el, ám e töredékből is rekonstruálható a folyamat, amelynek során egy szakmainak induló megkeresés barátsággá alakult. 1959-cel kezdődően Hopp Lajos többször is járt Erdélyben és Kolozsváron, sőt a Márton Gyula kollégájához, a Szigeti József irodalomtörténészhez kötődő barátsága és a Mikeshez kapcsolódó közös kutatásaik révén bizonyára elkerülhetetlen volt a Márton Gyulával való személyes találkozás.

Az első levél, melynek főbb megállapításait Hopp Lajos a Mikes-kritika kiadás harmadik kötetében⁴ összefoglalta, egy olyan kiadatlan forrása a Mikes-kutatásnak, amely elsősorban irodalomtörténeti figyelmet érdemel. Jelentőségét az adja, hogy

¹ *Hopp Lajos irodalomtörténeti hagyatéka*. MTA BTK ITI Archívum, 113-as fond. Az MTA BTK ITI állományainak és fondjainak az áttekintéséhez lásd: <http://archivum.iti.mta.hu/Index.html> (2016. 03. 08.)

² Ez különösen érvényes Hopp Lajos irodalomtörténeti tevékenységének erdélyi megítélésére. A 20. század elején induló Mikes-kultusz a II. világháború utáni kisebbségi létbe kényszerült erdélyi magyarság számára még inkább fontossá vált, a belső száműzetés, a túlélés és a megmaradás fő inspirációs kulturális mintájává lépett elő. Hopp Lajos Mikeshez kapcsolódó vitathatatlan szakmai értékű irodalomtörténeti és textológiai kutatásai ebben a sajátos kontextusban nyertek rendkívüli jelentőséget. Vö. Veress Daniel: *Hopp Lajos emlékezete*. In: Hopp Lajos: *Zágoni Mikes Kelemen*. (Posztumusz kiadás.) Mikes Alapítvány, Csikszereda, 1996. 156–158.

³ Itt mondok köszönetet Simon Zsuzsanna archívumvezetőnek, a kutatásaim során nyújtott szakmai és baráti segítségéért.

⁴ Mikes Kelemen *Összes művei*. I–VI. (Szerk. Hopp Lajos.) Akadémiai Kiadó, Budapest, 1966–1988. (A továbbiakban: *MKÖM*). Itt: *MKÖM* III: 948.

egy lappangó autográf, *A keresztnek királyi uttya* (1747) című Mikes-kézirat 20. századi felfedezéséhez szolgált értékes adalékokat. Noha a szakmai nyilvánosság erről a felfedezésről egy Szigeti József által publikált tanulmányból értesülhetett,⁵ a kézirat meglétéről Hopp Lajost Szigeti József már egy 1960-as privát levelében informálta.⁶ A Hopp Lajos által sajtó alá rendezett és szerkesztett kritikai kiadás harmadik kötete a felfedezett kéziratról készült mikrofilm szövegváltozata alapján készült el. Noha a Mikes-kézirat irodalomtörténeti felfedezése, feldolgozása és a hozzákapcsolódó kutatások egész sora (proveniencia, a fordítás forrásainak, a francia és latin szövegelőzményeknek a beazonosítása) valóban csak Szigeti József első közlése és felfedezése után indult el, a kézirat megtalálója mégiscsak Márton Gyula volt. Pályakezdő tanárként, a Dési Magyar Királyi II. Rákóczi György Főgimnázium magyar szakos tanáraként könyvtárrendezés közben, 1940–1941 telén találta meg a 180 éve lappangó autográf kéziratot. Szigeti, bár korrekt módon utal erre az előzményre,⁷ mégiscsak Márton Gyula utasításai révén ment el Désre, és találta meg (újra) a kéziratot 1960-ban. Mivel Márton Gyula nyelvészi beállítottsága okán szerényen lemondott a kézirat szakmai nyilvánossá tételéről, igyekezett azt Szász János kollégája révén a kor vezető erdélyi irodalomtörténészéhez, Kristóf Györgyhöz eljuttatni 1941 tavaszán. A háború viszontagságai közepette a kézirat nyilvánossá tételére nem került sor, csupán az 1960-as újrafelfedezést követően. Márton Gyula, noha nem vindikált érdemeket magának, mégiscsak *legelsőként* ismert fel egy Mikes-autográfot, és ha nem is tette nyilvánossá felfedezését, meghatározó szerepe volt abban, hogy a Mikes Kelemen összes műveit feldolgozó kritikai kiadás megbízható szövegből adja ki *A keresztnek királyi uttya* című Mikes-fordítást. Az irodalomtörténet-írás utólagos elismerését jogosan megérdemli.

Az első levél hasonlóképpen izgalmas vonatkozása a Mikes nyelvére való utalás. A zágoni gyűjtés friss élménye, illetve a kitűnő nyelvjáráskutató hatalmas tapasztalata és kompetens szakmai ítélete szól Márton Gyulából, amikor Hopp Lajosnak felhívja figyelmét: „*Mikes nyelvét tudományos igénnyel csak akkor lehet feldolgozni, ha – többek közt – összegyűjti és feldolgozza valaki a zágoni nyelvjárás mai szókincsét, de leírja e nyelvjárást más szempontból is.*” Ezzel a meglátással azóta többször is szembesült a Mikes-kutatás, és már a kezdetekben tudatosult az irodalomtörténet-írásban, hogy a kritikai kiadás munkálatai, a szövegek betűhív kiadása nyelvészeti részvétel nélkül nem kivitelezhető. Ebből a megfontolásból is tervezték Szabó T.

⁵ Szigeti József: Mikes Kelemen ismeretlen kézirata. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* VI. (1962)/1: 175–181. (A továbbiakban: Szigeti 1960.)

⁶ A levél eredetije szintén a Hopp-hagyatékban található. Hopp ennek a levélnek a megállapításait is, a kellő hivatkozásokkal, bedolgozta a harmadik kötet jegyzetapparátusába: *MKÖM* III: 948–951.

⁷ Szigeti 1960. 175.

Attila és Szigeti József kezdeményezését,⁸ a Mikes-szótár elkészítését betagozni a kritikai kiadás munkálataiba.⁹

A második, lényegesen rövidebb, de meghittebb és a régi barátságra hivatkozó, közvetlen hangvételű levél Márton Gyula két jelentős szakmai vállalását idézi fel. Sajnos sem a *Romániai magyar tájszótár*, sem a *Szilágysági nyelvtanulmányok* teljesen vagy részlegesen publikált eredményeinek nem örülhetett, ezek megjelenését már nem érte meg. A levelében már megint előbukkan Zágón, Márton Gyula mintha mikesi kórtól szenvedne, és egy olyan módszertani reflexiót vezet be, amelynek forrása is szinte pontosan beazonosítható. Márton Gyula így fogalmaz: „A nyelvjáráskutató számára olyan a nép szép, ízes nyelve, mint a botanikus vagy más természetrajz szakos számára a természet. Barangolni kell állandóan benne, tanulmányozni kell a helyszínen, meg kell ismerni nemcsak magát a nyelvjárást, hanem a tájat, lakóit, anyagi és szellemi műveltségét stb.”

Fontos tudatosítani, hogy Márton Gyula nem egy impressziót osztott meg, hanem sokkal inkább egy módszertani elvet. 1973-as rendszerező programadó tanulmányában¹⁰ a nyelvjárások monografikus leírását szorgalmazva, Paris Gastonra hivatkozott, és hasonló kijelentést tett: „... a nyelv megismerése szempontjából a nyelvjárások tanulmányozása éppolyan fontos, mint a botanikus számára a természetes növénytakaró leírása, azt az igényt állította a kutatók elé, hogy minden egyes hangról, minden egyes szóról és nyelvtani alakról, mindegyik falu nyelvjárásáról tüzetes monográfiát kell írni.”¹¹

Hopp Lajos ezzel biztosan nem vitakozott, hiszen Mikesnek és szövegeinek nyomába eredve, szorgosan kutatta fel azokat a nyelvi, földrajzi vagy tárgyi nyomokat, amelyek azt a valóságot segítettek részlegesen rekonstruálni, amelyekről a Mikes-szövegek referáltak. Mikes nyelvét, ennek rétegeit és rejtett tartalmait, valószínűleg hasonló módon vélte és képzelte megérteni. Mivel Hopp Lajosnak a történetiséggel is meg kellett küzdenie, ugyanezen módszertani megfontolás alapján nemcsak a nyelvről referáló szövegek, tehát *textusok*, hanem az összes ezzel kap-

⁸ A Mikes kritikai összkiadás tervét az MTA Irodalomtudományi Intézetének Reneszansz Osztálya 1957 decemberében vitatta meg. Az intézet vezetősége e szakmai tanácskozás tanulságai alapján 1958 januárjában iktatta a tervmunkák közé, s Hopp Lajost bízták meg a kivitelezéssel. 1959-es két hónapos romániai kutatóút után Hopp Lajos 1960-ban közölt egy írást a Mikes-kutatás munkálatairól és terveiről. Ebben említi az intézeti Mikes-kutatásokba betagozandó Mikes-szótár ügyét is: „Szabó. T. Attila és Szigeti József évek óta foglalkoznak egy Mikes-szótár elkészítésének tervével (...)”. Hopp Lajos: Mikes-kutatások. *Irodalomtörténeti Közlemények* LXIV. (1960)/6: 736.

⁹ A kritikai kiadás végül úgy jelent meg, hogy a szótár nem készült el. Ezt orvosolando, Tüskés Gábor és Kiss Margit, az MTA BTK ITI XVIII. Századi Osztályának vezetője és tudományos munkatársa a Mikes-szótárnak egy korszerűbb, online változatán (<http://mikesszotar.iti.mta.hu/>) dolgoznak. A szótárról és a hozzákapcsolódó nyelvészeti és digitális munkálatokról lásd: Kiss Margit: A digitális Mikes-szótár. *Magyar Tudomány* CLXXIII. (2012)/3: 279–284.; illetve Tüskés Gábor: Mikes-problémák. *Irodalomtörténeti Közlemények* CXIV. (2010)/4: 299.

¹⁰ Márton Gyula: A romániai magyar nyelvjáráskutatás múltja és mai állása. *Korunk Évkönyv* 1973. Kolozsvár, 1973. 173–193. (A továbbiakban: Márton 1973).

¹¹ Márton 1973. 174.

csolatba hozható *kontextus* is felértékelődött. Hagyatékában nagyszámú Zágonról vagy más, a Mikesekhez kapcsolódó helyszínről készült fotó, saját kezű rajz, térkép, feljegyzés maradt fent, amelyek nem annyira a gyakorló irodalomtörténész rutinmunkáját idézték, hanem sokkal inkább egyfajta antropológusét, aki kint a „terepen” kutatott, gyűjtött, keresett és többnyire talált. A „terep” ismerete és szeretete kétségtelenül összeköti e két tudóst. És még valami: Zágon és Mikes. Márton Gyula 1967-es levele mögött ott az öröm, de egyszerre a szakmai igény meg az elvárás is, hogy Mikes, határon innen és határon túl, de valójában a határok fölött is látható, olvasható és inspiráló legyen. A nyelvész az irodalomtörténész munkájához ezzel a vallomással gratulált: „*Mindig nagyon szerettem (de van-e, aki nem szereti?) a jó Mikes Kelemen...*”.

Források

1.

Kedves Hopp Kollega!

Mikes Kelemen Összes Művei I. kötetét¹² Láng Gusztáv átadta. Szíves figyelmességéért fogadja hálás köszönetemet.

Egyben felhasználom az alkalmat, hogy A kereszt királyi útja című kéziratos könyvre¹³ vonatkozó ismereteket is kiegészítsem egy-két olyan adalékkal, amelyet Szigeti József kollegámnak annak idején elmondtam ugyan, ő azonban semmit nem tartott belőle érdemesnek arra, hogy „Mikes Kelemen ismeretlen kézirata” című tanulmányában (NyIrK. VI, 175–80)¹⁴ megemlítsen.

Szigeti megemlíti ugyan (i. m. 175), hogy a szóban forgó kéziratot „Márton Gyulától nyert felvilágosítás alapján” találta meg, azonban semmit nem ír arról, honnan is tudtam én azt, hogy a jelzett munka a dési állami líceum¹⁵ könyvtárában található?

1940. október 1-től 1942. február 28-ig a dési állami főgimnázium (és nem algimnázium, ahogy Szigeti kétszer is emlegeti)¹⁶ tanára voltam, itt kezdtem tanári működésemet Husz Ödön tanügyi főtanácsos igazgatósága alatt. Mivel az iskola meglehetősen gazdag magyar könyvanyaga teljesen rendezetlen volt (a könyvszek-

¹² MKÖM I.

¹³ Mikes Kelemen 1747-ben keletkezett latin és francia forrásból fordított autográf kézirata. (Vö. D. Benoit van Haeften: *Regia via crucis*, Utrecht, 1635; illetve *Le Chemin Royal de la Croix*. Nouvelle traduction, chez Gabriel MARTIN. Paris, 1711).

¹⁴ Szigeti 1960.

¹⁵ Márton Gyula a líceum alatt korábbi munkahelyét, a Kolozsvári Tankerülethez tartozó dési református főgimnáziumot érti, melynek teljes neve: Dési Magyar Királyi Állami II. Rákóczi György Gimnázium.

¹⁶ L. a 44-es lábjegyzetet.

rények aljába volt bezsúfolva), Husz igazgató úr mint magyar szakos tanárt engem bízott meg a könyvtár rendezésével, s egyben kezelésével. E munkát azonnal meg is kezdtem és 1941 őszén be is fejeztem. Így került a kezembe 1940–1941 telén Mikes kéziratos könyve, amelyről azonnal meg- [I. r.] állapítottam, hogy az eredeti példány.¹⁷ Mivel a kéziratról mindössze annyit tudtam egyetemi tanulmányaim alapján, hogy Mikes franciából fordította (erre egyébként figyelmeztettek az eredeti szövegből kivágott és beragasztott illusztrációk is), igyekeztem utána nézni a kérdésnek. A könyvtárban azonban alig volt egy-két magyar irodalomtörténeti kézikönyv, köztük a hét kötetes Pintér valamelyik kiadása,¹⁸ s így mindössze annyit sikerült megtudnom, hogy egy másolatát ismerik,¹⁹ „az eredeti példány ismeretlen helyen lappang.”

A „nagyo” felfedezésről természetesen tájékoztattam²⁰ az iskola igazgatóját, tanártársaimat, sőt irodalomtörténeti órán a felsősztályos diákoknak is megmutattam.

S itt térnék rá a kézirattal kapcsolatban egy másik adalékra, amit szintén elmondtam röviden Szigeti Józsefnek, de nem tartotta érdemesnek legalább lapalji jegyzetben közzétenni. Az adalék a következő:

Az egyik dési kollegám, Szász János magyar–német²¹ szakos tanár, aki a hosszú katonáskodás miatt még nem tehetett le a szakvizsgát (ma: államvizsga), megkért, egyezzem bele abba, hogy szakdolgozatot²² írasson Mikes Désen megtalált kéziratos könyvről. Mivel magam már akkor is²³ inkább nyelvtudományi érdeklődésű ember voltam, s mert Szász János egyetemi hallgató társam és jó barátom volt a kolozsvári egyetemen, örömmel adtam ehhez beleegyezésem. Szász János fel is utazott Kolozsvárra, megbeszélte a kérdést Kristóf György profesor [sic!] úrral, aki – látva a kéziratot – azonnal akceptálta, hogy Szász János államvizsgái, illetőleg szakvizsgái dolgozatot írjon róla. Mindez, ha nem csalódom, 1941 tavaszán történt. [I. v.]

¹⁷ Hopp piros aláhúzással kiemelte a jelzett szövegrészt.

¹⁸ Nagy valószínűséggel Pintér Jenő nyolckötetes irodalomtörténetét, ennek is a negyedik kötetét üthette fel Márton Gyula, hogy Mikesre vonatkozó tájékoztatást nyerjen. (Vö. Pintér Jenő: *A magyar irodalom története. Tudományos rendszerezés I–VIII.* Budapest, 1930–1941.)

¹⁹ Ezt a másolatot a kolozsvári Lucian Blaga Egyetemi Könyvtár Különleges Gyűjtemények tárában őrzik: *Bujdosó Mikes Kelemen Fordításból írt Könyve, melyet B. Huszár Joseff Ur[na]k küldött volt bé kezembe mint Gubernátornak* (jelzete: Ms. 481).

²⁰ Hopp piros aláhúzással kiemelte a jelzett szövegrészt.

²¹ Hopp piros aláhúzással kiemelte a jelzett szövegrészt.

²² Hopp piros aláhúzással kiemelte a jelzett szövegrészt.

²³ Márton Gyula saját kezű utólagos betoldása: *is*.

Szász János munkához is látott, de mert én 1942 februárjában bekerültem a kolozsvári Erdélyi Tudományos Intézethez,²⁴ sokat katonáskodtam, majd utána három évig hadifogságban voltam, nem találkoztam többé vele. Mindössze annyit hallottam róla, hogy időközben áthelyezték Szamosújvárra, s hogy 1944 őszén kiment Magyarországra, s most is ott középiskolai tanár valahol. Arról azonban, márpedig ez lenne a leglényegesebb, hogy megírta-é [sic!] a szakdolgozatot és beadta-é [sic!] Kristóf professzor úrnak, semmit nem sikerült megtudnom. Mivel a régi szakdolgozatok elkallódtak, egy sincs meg közülük egyetlenünk magyar irodalomtörténeti intézetében, itt sem sikerült nyomra bukkannom. Ezt egyedül Szász János tudná megmondani.

Mivel²⁵ szakemberektől érdeklődve²⁶ megtudtam, hogy a kéziratos könyv Désen magtalált eredeti példányát senki nem dolgozta föl, Szigeti József kollégámnak hívtam föl rá több alkalommal a figyelmét, elmondva neki természetesen az itt előadottakat is. Így ment el aztán Désre és találta meg, nem a líceum, hanem egy nyolc osztályos iskola²⁷ könyvtárában, ahova a líceum egész magyar könyvanyagát átszállították.

Nagyon kérem, nehogy félreértsen, korántsem a magam érdemeit akarom megfitogtatni, hanem mindössze azt akartam megvilágítani, hogy honnan is tudtam én arról, hogy a kéziratos könyv Désen van. Másrészt nem ártana megtudni azt sem, hogy Szász János megírta-e említett szakdolgozatát s beadta-e Kristóf professzor úrnak?

Befejezésül őszintén gratulálok a gyönyörű kiállítású és minden szempontból alapos Mikes-kiadáshoz.²⁸ Mindig nagyon szerettem (de van-e, aki nem szereti?) a jó Mikes Kelement. A nyáron végre [2. r.] sikerült eljutnom Zágónba is, s a tervem az, hogy most, miután összegyűjtöttük a háromszéki tájnyelvi atlasz anyagát,²⁹ s rendre megszerkesztjük Gálffy Mózessel magát az atlaszt is, nyaranta ellátogatok egy-két hétre Zágónba s összegyűjtöm rendre a falu szókincset. Egy zágoni hallgatóm segítségével már tájékozódtam is valamelyest, s jöllehet Mikes valójában nem a háromszéki, ezen belül a zágoni nyelvjárásban írt, azért sok szót onnan hozott magával és használt fel írásaiban. Mindenesetre Mikes nyelvét tudományos igényű nyel csak akkor lehet feldolgozni, ha – többek közt – összegyűjti és feldolgozza valaki a zágoni nyelvjárás mai szókincset, de leírja e nyelvjárást más szempontból is.

²⁴ ETI – társadalomtudományi intézet, melyet 1940 őszén hoztak létre Kolozsváron. Számos nyelvészeti, irodalomtörténeti, sőt néprajzi forrásmunka készült el és jelent meg az intézet munkatársainak jóvoltából.

²⁵ Márton Gyula saját kezű javítása: egy vessző kétszer áthúzva.

²⁶ Márton Gyula saját kezű javítása: egy vessző kétszer áthúzva.

²⁷ I. számú hétosztályos iskola, Dés. Ma is működik, román és magyar nyelven folyik az oktatás ebben a tanegységben. Weboldala: <http://scoala1dej.ro/> (2016. 03. 08.)

²⁸ MKÖM I.

²⁹ Ennek a gyűjtésnek is az eredményei csak halála után kerültek publikálásra: *Székely nyelvfeldrajzi szótár*. Összeállította: Gálffy Mózés és Márton Gyula. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987.

No, de ez még csak tervezgetés, a megvalósítás sok mindentől függ. Reméljük, hogy lesz belőle valami.

Hálás köszönetemet ismételten tolmácsolva, maradok baráti üdvözzellet,

Kolozsvárt, 1967. IX. 22.

Márton Gyula [2. v.]

2.

Kedves Barátom!

A lengyelországi Rákóczi-emigráció irodalma című különlenyomatot³⁰ megkaptam. Hálásan köszönöm, hogy gondoltál rám. Kívánok további jó munkát, erőt, egészséget.

Mi megvagyunk, dolgozgatunk. Voltunk kiszálláson és szép, gazdag anyagot gyűjtöttünk a Szilágyságban a Romániai Magyar Tájszótárhoz.³¹ Zágonban kezdtük meg a gyűjtést,³² s íme, közeledünk a végéhez! Az anyag tekintélyes részét el is rendeztük.

Vasárnap egyedül indulok a Szilágyságba. 1971-ben kezdtem meg egy szilágysági nyelvjárási atlasz anyagának gyűjtését, egyedül; nyaranta, amikor időm jut rá, ezt is folytatom.³³ Nem könnyű dolog ez már, az én koromban,³⁴ de meg kell csinálnom, mint szilágysági ennyivel tartozom a Szilágyságnak. De a sok ülő munka után talán jót is tesz egy kis gyaloglás és rusztikus [1. r.] élet. Meg is szoktam már, nem érezném jól magam, ha nem mennék. A nyelvjáráskutató számára olyan a nép szép, ízes nyelve, mint a botanikus vagy más természetrajz szakos számára a természet. Barangolni kell állandóan benne, tanulmányozni kell a helyszínen, meg kell ismerni nemcsak magát a nyelvjárást, hanem a tájat, lakóit, anyagi és szellemi műveltségét stb.

No, de nem untatlak az én szűkebb értelemben vett szakmai kérdéseimmel; szíves megemlékezésed hálásan köszönöm, a régi barátsággal üdvözöllek,

1973. VI. 22.

Márton Gyula [1. v.]

³⁰ Hopp Lajos: A lengyelországi Rákóczi-emigráció irodalma. *Filológiai Közöny* XVIII. (1972)/1–2: 72–92.

³¹ A romániai tájszótár tervét 1973-as programtanulmányában mutatta be. (Vö. Márton 1973. 187.)

³² Az előbbi levélben erre történik utalás: „... A nyáron végre sikerült eljutnom Zágonba is.” Tehát az 1967-ben elkezdett gyűjtés munkálatainak a befejeződésére utal. A zágoni gyűjtés jelentőségéről, főként a székely tájszótár tervéről lásd: Márton 1973. 187.

³³ Márton Gyula életében ez a szilágysági nyelvátlasz nem készült el, bár egy mutatványt megjelentetett belőle. (Márton Gyula: Mutatvány a „Szilágysági tájnyelvi atlasz”-ból. *Nyelv- és Irodalomtudományi Közlemények* XX. (1976)/1: 3–20.) Az ő gyűjtését felhasználva 2000-ben végre megjelent. (Vö. *Szilágysági nyelvátlasz*. Az anyagot gyűjtötte: Márton Gyula. A kéziratot összeállította és a kötetet szerkesztette: Hegedűs Attila. Magyar Nyelvtudományi Társaság – Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest – Piliscsaba, 2000.

³⁴ A levélírás pillanatában Márton Gyula 57 éves volt.

1. melléklet

Kedves Hopp Kollega!

Mikes Kelemen Ösnes művei I. kötetét Láng Gyortán átadtam. Szíves figyelmességéért fogadjon hálás köszönetemet.

És egyben felhasználom az alkalmat, hogy a kereset királyi útja című kéziratot könyvről vonatkozó ismeretekkel is kiegészítsem egy-két olyan adalékkal, amelyek Szigeti József kollégámról annak idején elmondtam nagyon, és a korban nemcsak nem tartott belőle érdemesebbt, ami, hogy "Mikes Kelemen ismeretlen kézírata" című tanulmányjában (Ny. Tr. K. VII, 175-80) megemlítsé.

Szigeti megemlíti nagyon (i. u. 175), hogy a sárbányi kéziratot "Márton Gyulától nyert felvilágosítás alapján" találta meg, azonban nem tudom, hogy az írásról, honnan is tudtam én azt, hogy a felvilágosítás a déri állami liceum könyvtárában található?

1940. október 1-től 1942. február 28-ig a déri állami főgimnázium (és nem al gimnázium, ahogyan Szigeti kétszer is emlegeti) tanára voltam, itt kezdtem tanári működésemmel Husz Ödön tanárnő főtanácsos igazgatósága alatt. Mivel az iskola megtehetően gazdag magyar könyvtárára teljesen rendelkeztem volt (a könyvtárkönyvtár aljába volt beszállva), Husz igazgató úr mint magyar szaksz tanár én is kezdtem a könyvtár rendelkezésével, és egyben kereséssel. Én mindkét artonnal meg is kezdtem és 1942. énem be is fejeztem. Így került ki kezembe 1940-1941 telén Mikes kézirat könyvről, amelyről személyesen meg-

Márton Gyula 1967. IX. 22-én írt levele [1. r.]

állapítottam, hogy az eredeti példány. Mivel a kéziratot mindössze annyit tudtam észlelni tanulmányaim során, hogy líbes franciából fordította (ezreazáltalán fraszolmer - tette az eredeti növeglől kivágott és beragasztott illusztráció is), így lehettem utána nézni a kérdésre. A könyvtárban azonban alig volt es-hét magyar irodalomtörténeti kézikönyv, köztük a két kötetes Pintér valamelyik kiadásra, s így mindössze annyit sikerült megkérdezni, hogy egy másolatot ismerik, "az eredeti példány ismeretlen helyen kappang."

A "magy" felfedezésről természetesen tájékoztattam az iskola igazgatóját, tanár-társaimat, néh irodalom-történeti órán a felsőbbély diákoknak is megmutattam.

É itt térnék rá a kézirattal kapcsolatban es másik adalékra, amit szintén elmondtam röviden Szegedi Józsefnek, de nem tartotta érdemesnek legalább kópiát készíttetni. Az adalék a következő:

Az egyik dési kollégám, Dr. János magyar-műveltség tanár, aki arosszas katonasolgálat miatt még nem lehetett le a hadvisgál (ma: állami vizsga), megkért, ragasztam bele abba, hogy másolatot készíthessen líbes Déren meghalált kéziratos könyvről. Mivel magam már akkor ^{is} inkább nyelv-tudományi érdeklődéssel ember voltam, s mert Dr. János esetemre hallgató társam is írtak róla volt a kolozsvári esetenem, örömmel adtam elbeszélésem. Dr. János fel is utasított Kolozsvárra, megkeresette a kérdést Kristóf György professzor úrral, aki - látva a kéziratot - pronommal adcsálta, hogy sám János állami vizsgái, illetőleg hadvisgái dolgotokolijon néha. Mindet, ha nem eselődöm, 1941 tavasán történt.

Márton Gyula 1967. IX. 22-én írt levele [1. v.]

Sidor János munkához is látott, de csak én 1942 februárjában bekerültem a kolozsvári Erdélyi Tudományos Intézetbe, ahol hat-névszodtam, majd utána három évig hadifogságban voltam, nem ta-
lálkoztam többé vele. Mindössze annyit hallottam róla, hogy időközben akadémiai tanácsbíróvá, s később 1944 ősen kiment Magyarországra, s most is ott középiskolai tanár valahol. Arról pontosan, márteddig ez lenne a leglényegesebb, hogy megírta-e a nádolgozatát és be-
adta-e Krištof professzor úrnak, sennmit nem írt
nélt meg tudnom. Mivel a régi nádolgozatát elrallód-
tal, egy rines meg közölköi szeretném meg
invaldomkörféréti intézetben, itt sem sikerült
nyomra lódramnom. Ezt saredül Sidor János tudná
megmondani.

Mivel sralenberetből érdeklödve, meg tudtam, hogy a
kézirats könyv Dévény megalóll eredeti példányát neki
nem srolgata föl, Szigeti József kollegámmal látottam föl
ná több alkalommal a fiókjában, elmondva neki
kennészetesen az itt előadottakat is. Így ment el aztán
Dévény és találta meg, nem a liceum, hanem az utale
ontolys iskola könyvtárában, ahova a liceumépén
magyar könyvtárral állították.

Magyar kinev, melyet félretekent, korántsem a
megam érdemeit akarom megfityogtatni, hanem mind-
össze azt szeretem megvilágítani, hogy hogyan is
tudtam én arról, hogy a kézirats könyv Dévény van.
Márnessel nem áltana meg tudni azt sem, hogy bán
János megírta-e sennit nádolgozatát, s beadta-e
Krištof professzor úrnak?

Bekefézésül önként gratulálok a srompönt
kiállításán és minden szempontból alapos liles
-kiadásához. Mindig nagyon szeretem (de van-e phi
nem szereti?) a jó liles kelemenk. A nyáron végre

sikerült eljutnom Zsigorba is, s a levelem az, hogy most, miután összerajtykoltuk a háromnévi kézművesi alfan anyagot, s rendre megterveztem Gálffy Lászlóval együtt az alfan is, nyaranta ellátogatunk az -ket hétre Zsigorba s összerajtykoltunk rendre a falu problémáit. Egy zsigori hallgatóim segítségével már tájékozódtam is valamelyest, s jóllehet teljes valószínűségben nem a háromnévi, ezen belül a zsigori nyelvjárásban írt, azért az időnként hozott megával és harrált felírásiban. Mindenesetre teljes szívvel tudományos igényekkel csak akkor lehet foglalkozni, ha -lőhet közt - önmaguk és foglalkozni való a zsigori nyelvjárás mai problémáit, de leírja a jelnyelést más szempontból is.

No, de az még csak kezdetleges, a megvalósításról mindentől függ. Remélem, hogy len belőle valami.

Köszönetem ismételtén holmücsölve, maradjon baráti üdvözléssel

Udovszart, 1967. IX. 22.

Márton Gyula

2. melléklet

Kedves Barátom!

A legnagyobbra: Rákóczi-emigráció irodalmi című kiadványomat megkaptam. Különösen köszönöm, hogy gondoltál rám. Kívánok továbbra jó munkát, erőt, egészséget.

Mi megvagyunk, dolgozgatunk. Voltunk kiállításokon és még, gardap anyagot gyűjtöttünk a Szilvágyban a Romániai Magyar Tájszótárhoz. Tájszóban kerdtük meg a gyűjtést, s innen, közelebb a véghez! Az anyag tekintélyes részét el is rendeztük.

Vasárnap reggel indulok a Szilvágyba. 1971-ben kerdtem meg az erdőszéli nyelvjárási anyagomat gyűjtését, reggel; nyaranta, amikor időm jut rá, azt is folytatom. Nem könnyű dolog ez már, az én koromban, de meg kell csinálnom, mint szilvágyi emigrációval tartozom a Szilvágyra. De a már illő munka után talán jól is lenek és hisz egyelőre is munkás

Márton Gyula 1973. VI. 22-én írt levele [1. r.]

élet. Még is mostan már, nem érzem jól magam, ha nem merem. A nyelvjárásomat némára olyan a néprész, ízes nyelvvel, mint a botanikus vagy más természettudós némára a természett. Baranyósnál kell állandóan lennem, tanulmányozni kell a helysínem, meg kell ismerni természetem magát a nyelvjárást, hanem a tájat, kőröket, anyagi és lellemi műveltségét stb.

No, de nem mutattam az én műveltségemben vett tudmai kérdéseimmel; mivel megemlékezésed halásán köszönnöm, a régi barátsággal üdvözöllet

1973. VI. 22.

Márton Gyula